

Pisatelj je potomec kovaške družine, ki živi v Kropi že vsaj 150 let. Poklicno je sledil izročilu dedov in je po obisku doorazredne ljudske šole z 12 leti začel delati v kovačnici ter se je z lastno sposobnostjo in občasnim delom na Vorarlberskem razvil v kakovostnega umetnika kovača, pretega v Jugoslaviji in priznanega tudi v inozemstvu. Poleg kovaštva je uspešno gojil pisateljstvo in v športu težko atletiko. Ko je začel na pobudo Tehniškega muzeja Slovenije 1951 kovaški muzej v Kropi z zapisovanjem krajevnih in okoliških dogodivščin, je šel prvi na delo. Iz njegove zbirke objavljamo naslednji zapis z vabilom poznavalcem izročila v drugih krajih, da pošljejo »Kroniki« poročila o podobih posameznega kraja ali njegovega dela v obeh ljudstva.

Uredništvo

TRG V KROPI

Beseda trg v naslovu ne zveni dobro. Tako ne bodo pri nas nikdar rekli temu prostoru. Tudi številne zgodbe, ki so znane o tem koščku Kroke, uporabljajo brez izjeme tujko. Torej začnimo pri našem »placu«.

Da je premajhen, pravijo eni. Tako majhen, da je treba dati voz narazen, če ga hočeš obrniti, konju pa seči skozi gobec in trup do repa ter potegniti rep k sebi, torej na podoben način, kakor bi obrnil nogavico. Drugi pa celo trdijo, da je treba tudi cigareto v ustih prelomiti, če bi se rad na našem »placu« zasukal.

Učitelj Rupret, ki je svoj čas pri nas učil, je vedel povedati, da se je na tem prostoru vršilo veliko dejanje stvarjenja. Da je bog tu delal ljudi iz ilovice ter jih sušil na mostni ograji. Brž ko je bila ena skupina zadosti suha, jo je oživel in poslal po Kroparici ven v svet. Vse je potekalo v lepem redu; nazadnje se je samo še ena skupina sušila na mostu, pa se je angel, ki je mešal ilovico, zadel v desko in stresel bodoče ljudi z ograje na most, tako da so bili vsi zverženi. Bog oče je bil nejevoljen, ker mu je angelova nerodnost pokvarila delo; ker pa je bil že utrujen, ni hotel popravljati. »Naj ostanejo taki, kakor so,« je dejal. »Sicer jih ne kaže pošiljati ven v svet, kar tukaj naj ostanejo. To bodo pa Kroparji.«

Mislím, da naš »plac« ni bil za Kroparje manjšega pomena kakor za Atence aeropag. Ker so se vsi važnejši dogodki vršili na tem kraju, si lahko mislimo, da so v dobi, ko je imela Kropa še svoje sodnike, tudi sodili na »placu«. Saj je znano, da je bila ob priliki kozjega punta tukaj razglašena porazna sodba kroparskih kozarjev. Tudi zidani mostovž, ki veže Vretenovo in Trohovo hišo, je kakor nalašč zato postavljen. Starejši ljudje še pomnijo, da so s tega mostovža biriči vsako nedeljo tolmačili razglase in zapovedi, ki so se tikale kroparske srenje. Kdo se ne spomni Štolmarjevega Jošce, ki je z visokim tenorjem bral dolgo let z Vretenovega mostovža uredbe in paragafe? »Poslušajte!...« Tudi nočni čuvaji so na tem mestu največkrat vpili uro in budili kovače k delu. »Sveti se, sveti beli dan...«

Samo za časa Ilirije oživljene ve naša povestnica, da je zamenjala »plac« Potočnikova lopa, iz katere je takratni francoski mër okliceval ženine in neveste. To je moral nekdo pripovedovati stari srbski gospe, ovdoveli generalici, ki je potem več let hodila v poletju z

Bleda gledat »kuću, gdje je boravio Napoleon Bonaparte«. Skušal sem stari gospe dopovedati, da je v zmoti, pa sem slabo naletel.

Naj bo kakor koli: središče in srce Kroke je ostal vedno njen »plac«. Iz njega so peljale žile in pota po vsem trgu in še daleč v svet. Težko je naš človek zatajil svoje poreklo. Nekoč je bil nekdo iz Kroke za pričo pri poroki v Ljubljani. Pa se je hotel malo bolj mestno izražati, ko so vpisovali priče. »Kaj je Vaš poklic?« »Verrrigarr!« »Kako, prosim?« »Verrrigarr!« »Oprostite, ne razumem, povejte še enkrat!« »Tok hudič, četne delam!« Tako je revsknil v patra in pogledal kakor ris.

Na »placu« so se vršile serenade in koncerti danes že pozabljene gasilske godbe, ki je svoj čas vsestransko zelo agilno delovala. Pri nas še danes rabimo za godbo, ki povzroča hud trušč, izraz »fužina«.

O »placu« govori tudi tedenski program žejnih kroparskih kovačev, kakor so ga na podlagi opazovanj sestavili sosednji Jamničani:

Ponedeljek je plov,
torek je prementov,
v sredo na plac krivo stojemo,
v četrtek kladva gloncajo,
v petek jo udarjo,
v soboto se umijejo,
v nedeljo ga pa mol čofajo.

Na »placu« je tudi Kositov Peter rad prepeval »Terezinko« in pa »Ti pa boš doma ostala...«. Kljub revščini je rad pel. Nekoč je prišel precej pozno domov ves premražen od

Mojster Brtoncelj pri delu (Foto M. Pfajfer)

petja in fantovanja. Peč je bila mrzla, večerja in postelja prav tako. Na noben način se Peter ni mogel ogreti. Vse cunje, kar jih je premogel, je zmetal na posteljo, pa ga je še zeblo. Nazadnje popade še velik lesen kovček, in ga zavalj na posteljo ter zleze podenj. To je menda pomagalo.

Zadnjič sem govoril z našimi uglednimi možmi, ki imajo besedo, in so mi obljubili, da bodo

gledali na to, da se naš »plac« razširi in popravi. Del zidanega Trohovega mostovža je namreč razsul tovorni avto, ki se je hotel obrniti. Na spodnjem koncu je Štanglov Justl zgradil kos »placa«, da bo menda tam gojil sviloprejkje, slive in buče. Ostali prostor pa uporabljajo Jamničani in konzum, da odlagajo tam hlode, drva in drugo navlako.

Jože Brtoncelj

IVAN VRHOVEC

(Ob stoletnici rojstva)

Pred sto leti — 21. maja 1855 — se je rodil v še stoječi pritlični hiši na Poljanski cesti št. 46 v Ljubljani zgodovinar Ivan Vrhovec. Že v gimnaziji je začel pisateljvati, po nekaj leposlovnih poskusih je pisal poučne članke za Mohorjevo družbo in, ko je 1873 šel na Dunaj študirat zgodovino in zemljepis, so mu ti honorarji poleg poučevanja pomagali, da se je pretolkel skozi vseučiliška leta. Kot večina naših nekdanjih študentov si je sam služil kruh, ker mu skromna domača hiša ni mogla veliko pomagati. Bolje se mu je godilo, ko je bil nato domači učitelj v Sisku in Mariboru. Medtem je opravil domače naloge in disertacijo ter proforski izpit in jeseni 1881 nastopil neplačano poskusno leto na ljubljanski gimnaziji. Zopet si je moral pomagati s »kruharskim pisateljevanjem«, največ pri Mohorjevi družbi, in šele spomladi 1882 je prišel do plačane supulture na ljubljanski realki.

Z velikim zadovoljstvom se je znašel Vrhovec sredi kulturnega življenja takratne Ljubljane, ki je po več kot desetletnem presledku ravno dobila zopet slovensko občinsko upravo. Nastopal je v Literarnozabavnem klubu in predaval prva leta o najrazličnejših temah, kmalu pa se je posvetil zgodovini ljubljanskega mesta na podlagi mestnega arhiva, ki mu ga je odprl novi slovenski župan Peter Graselli. Med mnogimi zaslugami, ki jih ima za naše kulturno življenje Fran Levec, je bilo tudi njegovo mentorstvo Vrhovcu. Prvi Vrhovevi spisi so bili v glavnem

kompilacije in, ko mu je kritika po pravici očitala celo plagiatorstvo in je že mislil odločiti pero, ga je Levec ohrabil in usmeril v arhivalne študije.

Njihov prvi sad je bila razprava »Topografski opis Ljubljane in zgodovina mestnega zastopa v minulih stoletjih« (LMS 1885), ki jo je Levec imenoval pravi biser domačega zgodovinopisja, njenega avtorja pa prvega zgodovinopisca bele Ljubljane. Že naslednje leto sta sledili pri MS knjiga »Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih«, v pisateljevi samozaložbi pa »Die wohlhöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach«, ki je precej razširjen in predelan prevod Topografskega opisa. Celovrsto Vrhovečevih razprav je prinesel zlasti za Levčevega uredništva v teh letih tudi LZ.

Drugačno življenje se je odprlo Vrhovcu, ko je 1886 prišel za profesorja v Novo mesto. Najprej je razgibal zaspano provincialno prestolnico z novim gledališkim odrom in postal kot dramaturg, režiser in igravec steber čitalniškega gledališča. Kmalu pa se je vrnil k zgodovini, se zaryl v novomeške arhive in za nekaj članki iz novomeške preteklosti v LZ je prišla 1891 pri MS obširna »Zgodovina Novega mesta«. Kot konservator Osrednje komisije za spomeniško varstvo se je po l. 1895 zanimal tudi za zgodovinske spomenike in grajske arhive v širši novomeški okolici. Vendar mu je začela provinca presedati, pogrešal je zlasti knjižnic in, ko se je jela oglašati še bolezen, si je na vse načine prizadeval priti nazaj v Ljubljano, kar se mu je l. 1897 tudi posrečilo.

Kljub bolehnosti se je zopet posvetil raziskovanju ljubljans-

ske zgodovine in objavljaj svoje izsledke v publikacijah MS in Muzejskega društva, čigar odbornik je bil od l. 1900. Zadnji za njegovega življenja natisnjeni razpravi sta izšli v ZMS 1901: »O ustanovitvi šentjakobske, frančiškanske in trnovske fare v Ljubljani« in pa »Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih«. Ti dve predavanji sta bili tudi njegov zadnji javni nastop. Kljub boleznim ni maral prositi za upokojitev, branila sta mu ponos in pa skrb za družino, saj še ni bil izpolnil niti dvajset službenih let. Zjutraj, 19. septembra 1902, ga je smrt rešila trpljenja.

Vrhovec spada med tisto generacijo naših zgodovinarjev, ki so — vsi pred približno sto leti rojeni — na dunajski in graški univerzi spoznali sodobno znanstveno metodo in jo nato pri obravnavanju domače zgodovine v domačem jeziku uporabljali. Ti prvi slovenski zgodovinarji so bili poleg Vrhovca Anton Kaspret, Simon Rutar, Josip Apih, Franc Kos in najstarejši med njimi, Franjo Šuklje, ki se je po kmalu obrnil od zgodovine k politiki. Prišteti jim smemo pa tudi marljivega lokalnega zgodovinarja župnika Ivana Vrhovnika.

Silvo Kranjec

(Ob tej obletnici je bila na rojstni hiši Ivana Vrhovca odkrita spominska plošča. Univ. prof. dr. Milko Kos — generalni sekretar naše akademije — je v krajšem govoru orisal življenje in delo tega pomembnega zgodovinarja, prof. Janko Jarc iz Novega mesta pa je še posebej poudaril Vrhovečeve zasluge za zgodovinski opis dolenske metropole. Op. ur.)